

NURALI QOBUL HIKOYALARINING STRUKTURAL TAHLILI

Metinboyeva Zuhraxon Mirqo'zi qizi

Farg'ona Davlat Universiteti filologiya fakulteti

zukhraxon182@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada Nurali Qobilning hikoyalari struktural tahlil asosida o'rganiladi. Unda muallifning uslubi, syujet qurilishi, obraz yaratish mahorati hamda badiiy vositalardan foydalanish xususiyatlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Nurali Qobul, hikoya, struktura, syujet, badiiy tahlil.

Аннотация: В статье проводится структурный анализ рассказов Нурали Кобила. Рассматриваются особенности стиля автора, построение сюжета, мастерство создания образов и использование художественных средств.

Ключевые слова: Нурали Кобил, рассказ, структура, сюжет, художественный анализ.

Annotation: This article provides a structural analysis of Nurali Qobil's short stories. It examines the author's style, plot development, character creation, and use of literary devices.

Keywords: Nurali Qobul, short story, structure, plot, literary analysis.

Nurali Qobul 1950-yilning 2-yanvarida Jizzax viloyati, Baxmal tumanidagi Usmat qishlog'ida tug'ilgan. Oliy ta'limdagi hayoti Mirzo Ulug'bek nomli Farg'ona davlat pedagogika instituti tarix fakulteti bilan bog'liqdir. Jizzax shahridagi Bobur nomli 22-o'rta maktabda tarix fanidan dars beruvchi o'qituvchi, (1969—1970), „G'alaba bayrog'i“ gazetasida tahririyat bo'lim boshlig'i (1971—1973), „Jizzax haqiqati“ gazetasida muxbir (1973—1976), „Sovet O'zbekistoni san'ati“ jurnalida bosh muharrir o'rinbosari, bosh muharrir (1977—1986), „Yulduzcha“ nashriyotida bosh muharrir, direktor (1987—1996) kabi vazifalarda xizmat qilgan.

Nurali Qobulning „Oyqor“ nomli birinchi qissasi 1978-yilda nashr etildi. Shundan so'ng, uning „Salom, tog'lar“ (1979), „Tubsiz osmon“ (1981), „Yashash uchun kechikma“, „Kaptarlar qaytmagan kun“ (1983), „Unutilgan sohillar“ (1988), „Bug'doy pishig'iga yetmaganlar“ (1992), „Yetti iqlim xoqoni yoxud ahd va taxt“ (2013) kabi roman, qissa va hikoyalar kitoblari, „Odam, Oyqor tog' va daydi shamol“ (1980) nomli she'riy ertagi, „Vatandan yaxshi yor bo'lmas“ nomli publitsistik maqolalar to'plami dunyoga keldi. Yozuvchi hamda shoirlik ist'edodlaridan foydalangan ijodkor 7 kitobdan iborat tarixiy-siyosiy mavzuga doir roman-pamflyot ham yaratgan. Roman-pamflyot tarkibiga quyidagi kitoblar kiradi:

- „Sukut suiqasdi, yohud Stalindan Saddamgacha“
- „Sukutdan so‘nggi suiqasd, yohud Chingizxondan Charchilgacha“
- "Tavqi la'nat tamg'asi (2019)
- „Dordan qochgan daho“
- „Stalinning super jallodi“
- „Stalinning super josusi“
- „Davlat to‘ntarishi“.

Ijodkor tarjimon sifatida Gabriel García Márquezning „Yolg‘izlikning yuz yili“ romanini, Chingiz Aytmatovning „Bolaligim“ asarini o‘zbek tiliga mohirona tarzda o‘giran.

Hikoya – badiiy adabiyotda kichik epik janr, hayot hodisalari ixcham ifoda etiladigan nasriy asar. Jahon adabiyotida hikoya qadim an‘analarga ega. O‘tmishda hikoya folklor asarlari tarkibida bayon unsuri bo‘lib ishtirok etgan. Mustaqil janr sifatida faqat yozma adabiyotda shakllangan. Yevropa adabiyotida hikoyachilikning rivojlanishiga italyan yozuvchisi Bokachcho „Dekameron“ asari bilan katta hissa qo‘shgan. Asarda 7 qiz va 3 yigitning 10 kun davomida aytgan 100 ta hikoyasi berilgan. Gi de Mopassan (fransuz), O. Genri (amerikalik), A. P. Chexov (rus), A. Qodiriy, Cho‘lpon (o‘zbek) hikoya janrining asoschilari hisoblanadi. Yevropa adabiyotida hikoya *novella* deb ham ataladi.

Badiiy asar – betakror struktura, tartibli tarkibiy tizim. Bu tizimni o‘qish, o‘zlashtirish yo‘rig‘i, yo‘sini, qoidasi strukturalizmdir. Struktura – asarning badiiy–estetik xaritasi. Bu xaritani ruhiy nigoh bilan o‘rganish, uqish mumkin. Xaritada ranglar, belgilar aniq o‘lchamlar vositasida o‘z ifodasini topadi. Badiiy–strukturaviy xarita semiotik nuqtalarning joy–joyiga qo‘yilishi, semiologik mohiyatning yoritilishi nuqtai nazaridan tuziladi. Semiotik nuqta, semiologik markazlar duch kelgan joyda emas, asarning g‘oyasi, maqsadi nuqtai nazaridan aniq belgilangan o‘ringagina qo‘yiladi. Davrimizning donishmand ijodkorlaridan biri Fozil Iskandar iste‘dod nima degan savolga bunday javob beribdi: „Iste‘dod–adabiyot maydoni birligida kitobxon bilan tutashadigan aloqa nuqtalari miqdori“. Iste‘dodning shoirona ta‘rifini strukturaga nisbatan ham qo‘llash mumkindek tuyuladi: „Strukturada – badiiy matn to‘qimasi birligida o‘zaro tutashadigan, bosh g‘oya tomonidan boshqarib turiladigan semiotik nuqtalar, semiologik markazlar miqdoridir“.

Struktura tugallikni, yaxlitlikni, semiotik nuqtalar aniqligini, semiologiya markazlarining mutanosibligini taqozo qiladi. Kattadir, kichikdir, she‘riydir, nasriydir, dramaturgikdir – barcha asarlarda o‘ziga xos tugal struktura bor.

Strukturalizm – badiiy asarni o‘zlashtirish. Badiiy asar 7ta katta qismdan iborat:

1. Uslub.
2. Janr.
3. Sarlavha.

4. Ilk jumla.
5. Semiotik nuqtalarni belgilab olish.
6. Matnning semiotik mohiyatini belgilash, yetiltirish.
7. Tugallanma.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda struktural tahlil amalga oshiriladi. Quyida Nurali Qobil hikoyalaridan ayrimlarining tahlilini keltirib o'tamiz.

Nurali Qobilning qator hikoyalarida bolalik xotiralari yoritib berilgan. Hikoyalarida tabiat tasviri go'zal tasvir vositalaridan foydalanilgan holda tasvirlangan.

Badiiy asarda turli-tuman personajlar qatnashar ekan, albatta, ularning har biriga xos nutq ham yaratilishi kerak. Bu nutq individualligi, obrazlilik bilan har bir shaxsning dunyoqarashini, tajribasini, xulq-atvorini, ma'naviyatini, salohiyatini, boringki, butun borlig'ini mubolag'ali va ishonchli qilib ochib berishi – ko'rsatishi lozim. Chunki har bir odamning nutqida uning bo'yi basti (ruhiy kayfiyati, histuyg'ulari ham) aks etadi, shuning uchun ham so'z – xarakter ko'zgusi sanaladi. Personaj nutqi dialog va monolog vositasida voqe bo'ladi. Monolog (gr. monos – bir va logos – so'z, nutq) badiiy asardagi qahramonning o'z-o'ziga yoki o'zgalarga qaratilgan nutqidir. Bu nutq, odatda, qahramonlarning ichki iztirob va dardlarining "po'rtanalari", "to'lqinlari"ni ifoda qiladi. Yozuvchining "Do'stimurod bobo" hikoyasida "bir to'p aft-angori changga belangan qishloq bolalari kuniga ikki marta bo'lmasayam bir marta qorin to'ygulik darajada meva-cheva o'g'irlardik. Bog'-u roqqa serob qishlog'imizda buning uchun bizni hech kim jiddiy tergamas, enamning odamning umr bo'yi qiladigan savob ishlarini qayd etib yuradigan o'ng yelkasidagi va gunohlarini yozib yuradigan chap yelkasidagi farishtalar haqidagi gaplariga esa hayiqmay qolgan edim". Bola tilidan aytilgan ushbu monologik nuqtda bolalar har kuni emas faqat bir kunda bir marotaba o'g'irlik qilishlari aytilgan. Bu bolalarni qishloqcha samimiyligini, to'g'ri so'zlilikini anglatadi. O'g'irlaganda ham ko'p emas "qorin to'ygulik" daraja o'girlik qilishlari aytilgan. Ushbu nuqt orqali yana shuni anglash mumkinki, nutq egasini endi yosh bola emas kattaroq bola bo'lib qolganini quyidagi jumla orqali bilishimiz mumkin enamning odamning umr bo'yi qiladigan savob ishlarini qayd etib yuradigan o'ng yelkasidagi va gunohlarini yozib yuradigan chap yelkasidagi farishtalar haqidagi gaplariga esa hayiqmay qolgan edim. Bola endi yosh bola emas biroz ulg'aygan, buvising har qanday gapiga ishonib ketadigan bola emas balki bolaning ruhiyati ham shaxsiyati ham shaklanish davrida ekanligini birgina bola tilidan aytilgan monologik nutq orqali sezishimiz mumkin. Yozuvchi hikoyalarida monologik nutq turidan keng foydalangan hikoyalarda asosan bola tilidan so'zlaydi. Dialogik nutq turidan foydalanganida, asosan, bola va keksalar o'rtasidagi suhbatlardan foydalangan. Yozuvchi nutq orqali o'sha davr siyosiy tuzumi, xalq kayfiyati, qahramonlar ichki dunyosi, holat va hissiyotlari ochib berishga uringan. Insonlar qiyofasidagi ma'naviy o'zgarishlarni ham sezish mumkin. Hayot hukmi nomli hikoyada brigadr va direktor

o'rtasidagi dialogik nutq orqali sezish mumkin: – Rahmat, uka, yoshlarni rag'batlantirish kerak, menga nimani lozim ko'rsangiz, mayli, ishlayveraman, lekin bu brigadada ishlay olmayman. – Hali, umuman, cho'l havosi sog'lig'imga to'g'ri kelmadi, deb Bahmalga ko'chib ham ketarsiz? – ovozi balandlatdi direktor. – O'rningizga odam yo'q. Bizdan ham ishni so'raydiganlar bor. – Bitta brigada boshlig'ini topish u qadar qiyin emasdur, uka. Hisobchimiz Eshmirzani qo'ysangiz ham bemalol eplaydi. Besh yil bo'ldi hisobchilik qilayotganiga. O'zim yo'l-yo'riq ko'rsatib turaman. – Ishlashni xohlamagan odamning yo'l-yo'rig'i kimga kerak? – Unda o'zingiz bilasiz. Lekin men ishlay olmayman. – ovozi titrab ketdi Xolboy akaning. – Unda partiyabiletni ham stol ustiga qo'yishga to'g'ri keladi. – Partiyabiletni menga siz berganingiz yo'q. – Lekin, qaytarib olishim mumkin. – mayli, mana, ariza, Hozircha brigadirlikni olib turing. Ushbu dialogik nutqda ikki bolasini qabrga qo'ygan ota va faqat shahardan keltirilgan buyruqlarni bajarishni biladigan rahbar suhbatini keltirilgan. Hikoya qahramoni Xolboy Mirzacho'lni obod qilishda qatnashgan birinchi insonlardan. Xolboy aka uzoq yillar davomida cho'lda mehnat qildi. Cho'lni obod qildi, shu yillar oralig'ida ikki farzandidan ayrildi. Har tong dala yerlariga tutashib ketgan qabriston oldidan o'tar ekan yarasi yangilanaverdi. Direktordan ruhsat so'rash uchun kirganida o'ziga nisbatan taqiq qo'yildi, yani o'sha davrning mafkurasi uchun xizmat qilgan "partiyabilet"ni olib qo'yish bilan dag'dag'a qilindi. Nurali qobul hikoyalariada shuni anglash mumkinki hikoyalarda faqatgina bola va bobo suhbatini, qushlar, tabiat tasviri, bolalik xotiralaridan iborat emas. Hikoyalarda turli insonlar taqdiri siyosiy hayot manzalarini ko'rish mumkin. Xolboy akaning nutqidan keltirilgan monologik nutqda o'sha davr rahbarlarining ma'naviy qiyofasi ochib berilgan "...Sen xalq uchun jonini jabborga beradigan, odamlar yuragini ochib, sitqidildan yaxshi ko'radigan, rahbar emassan! Kishilar sendan hayiqqanidan, sen bilan teng bo'lishni o'zlariga ep ko'rmaganidan, gapingni ikki qilishsa, ishlari yurishmasligi uchun, qolaversa, orqangda "tog'laring" borligi uchun aytganingni qilishadi...[2,64]

Yozuvchining Shikoyat nomli hikoyasi qahramonlarning nutqida o'sha davr boshliqlarining ma'naviy qiyofasini yana bir bor ko'rishimiz mumkin. Hikoyaning boshlanishi tugun qismidan (Yozuvchi hikoyalarining aksar qismi xuddi shunday tugundan boshlanadi) boshlanadi. JEK1 boshlig'i Turdiyevga ko'p qavatli uylarning birida istiqomad qiluvchi fuqaroning uyida qo'y boqilyotganligi haqidagi shikoyat xati kelib tushganidan hikoyaning sujet qismi boshlanadi. Hikoyada bunday muammoni qanday hal qilish voqealar rivojini davom ettiradi. –Ey! Sen qo'ng'iz mo'ylovli terak! Ishlaysanmi, yo'qmi? Odamman o'zi? Nega aytganni qilmaysan? To'rtta familiyani yozib kiritishga ikki kun ketadimi? A? Ayt-chi? Ijroko'ndagilardan oladiganimni oldim-ku? – O'shqirdi boshliq boshliq Qodirqulovga. –Orifjon Turdievich! Avval meni tinglang, avval meni tinglang, – derdi bosh injener Turdievichning gapini bo'lib.[2,67]

Ushbu dialogik nutq yozuvchining obrazlar qiyofasini ochib berishda katta ahamiyatga

ega. Olimjon Turdievichning qayta qayta savol bilan Qodirqulovga o'shqirishi boshliqning qattiq jahli chiqqanligini anglatadi. Rahbar qanchalik jahldor bo'lmasin, qanchalik achchiqlangan bo'lmasin, Qodirqulovning gapga chechan ustamon rahbarlar bilan qanday muomala qilishni biladigan inson ekanligini uning nutqida anglash mumkin. Masalan, Orifjon Turdievich! Avval meni tinglang, avval meni tinglang so'z birikmasining takrori orqali qahramonning qay darajada ayyor, o'z ishinig ustasi ekanligini yozuvchi mahorat bilan ko'rsata olgan. Hikoyada yana bir e'tibordan chetda qoladigan bir jihat bor bu narsa hikoya qahramonlaridan biri "Qodirqulov"ning nomlanishi bilan bog'liq. Nomga etibor qaratsak qodir+qul so'z qo'shilmasi chiqadi bu jihat ham yozuvchining qahramoni qay darajada ayyor ekanligini ko'rsatib berishga yordam beradiotish uchun idora xodimlaridan komissiya tuzish kerakligi yuklatilgan edi. Lekin Qodirqulov buni o'z vaqtida bajara olmaydi. –Sizdek mo'tabar insonning topshiriqlarini bajara olmaganimdan yuzim shuvut bo'lib oldingizga kira olmay o'tirgandi – g'uldiradi Qodirqulov. Qodirqulovning nutqidan boshliqqa nisbatan Sizdek mo'tabar insonning degan jumlaning keltirilishi qanchalik ustamon odam ekanligini ko'rsatadi. –Invalidroq chol ekan, sekinroq chiqyapti, –deb qaytib keldi Qodirqulov. –O'zi invalid-u tag'in qo'y boqqaniga balo bormi? –qo'shib qo'ydi ishxonada nima ish qilishini hech kim aniq bilmaydigan Berdiyorova. Yozuvchi o'zi yozgan hikoyalarida obrazlarga tarif berib o'tirmaydi. Qahramonlar qiyofasi ularning nutqi va yozuvchining nutqidan bilib olishimiz mumkin. Xuddi shunday Berdiyorovaga berilgan tarif ...qo'shib qo'ydi ishxonada nima ish qilishini hech kim aniq bilmaydigan Berdiyorova. Shu birgina jumlada Berdiyorovani qanday xodim ekanligini sezib olish qiyin emas. Qurilish idorasida nima ish qilishini bilmay yurgan, ishga bo'lsa qandaydir kimsalar oraqli joylashib olgan hamshiraning qiyofasi ochib berilgan.

Shuningdek, ijodkorning yana bir hikoyasi "Qaytish"ni ham tahlil qiladigan bo'lsak, bu hikoyada ham personajlar nutqi orqali ularni xarakteri, fe'l-atvori ochib berilgan. Hikoya qahramoni agranom Saidqul akaning yigirma yil avval tark etgan qishlog'iga qaytayotgandagi hayajoni, yo'l – yo'lakay bolalik xotiralarini yodga olish jarayoni bilan boshlanadi. Barlostepaga yong'oq ekmoqchiligi haqida Tilabovga(o'rmon xo'jaligi direktori) aytish jarayonida ham Saidqul akaning ko'ngli ochiq inson ekanligi uning nutqidan sezilib turadi.

Xulosa qilib aytganda, Nurali Qobil hikoyalarida nutqning turli shakllaridan foydalanish orqali qahramonlar xarakteri, portreti, fe'l-atvori mahorat bilan ochib berilgan. Yozuvchining qator hikoyalarida bolalik xotiralari yoritib berilgan. Hikoyalarni o'qish jarayonida yozuvchining o'z shaxsiy "meni" duyoqarashi, insoniyligi, pokligini bilib olishimiz mumkin.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov. Barkamol avlod orzusi. –Toshkent: “Sharq” nashriyot–matbaa kontserni bosh tahririyati. 1999.
2. H. Umurov. Badiiy ijod mo’jizalari. –Samarqand: “Samarqand”, 1992.
3. Mustaqillik davri adabiyoti. – Toshkent: G. Gulom nomidagi adabiyot va san’at nashriyoti, 2001.
4. Sulton. Adabiyot nazariyasi.– Toshkent: O’qituvchi 1980.
5. Adabiy tur va janrlar. Uch jildlik – T.: “Fan”, 1991– 1992.
6. Mustaqillik davri adabiyoti, – T.: “G’. G’ulom nomidagi matbaa ijodiy uyi”, 2006.
7. Q. Yo’ldoshev. Yoniq so’z. – T.: “Yangi asr avlodi”, 2004.